

Борис Гузь

Велички – козацько-старшинський рід з Полтавщини

В присягах і реєстрах козацьких полків ще з часів Богдана Хмельницького часто зустрічається прізвище Величко. Основою прізвища є народне прізвисько Великий, яке визначає видатний характер або статус його носія. Прізвище Величко було широко поширеним, в даний час його носіями є більше 30 тисяч жителів України.

Окремі носії цього прізвища належали до козацької старшини, а після ліквідації Гетьманщини стали відомими вже в Російській імперії воєначальниками, вченими, чиновниками, громадськими діячами, літераторами. Один з таких родів Величків походив із села Тарандинці Лубенського полку Війська Запорозького (пізніше Лубенського повіту Полтавської губернії).

Історія роду

Початок свого роду лубенські Велички вели від козака Якова (Яцька) Величка, записаного в Реєстрі Війська Запорозького 1649 року. Він служив у полковій сотні Миргородського полку, куди увійшли козаки Лубенського полку, створеного у 1648 році та приєднаного до Миргородського полку відповідно до Зборівського договору 1649 року між гетьманом Богданом Хмельницьким та польським королем Яном Казимиром. Лубенський полк був відновлений гетьманом Іваном Виговським у жовтні 1658 року, відтоді Велички й служили у цьому полку аж до ліквідації полкового устрою в Лівобережній Україні в 1782 році.

Якова Величка називають покозаченим шляхтичем українського походження. Таке твердження не зовсім коректне, скоріш він був українським козаком, який отримав шляхетство. У Речі Посполитій, починаючи з короля Стефана Баторія (1578), надання шляхетства по військовій лінії було суттєво спрощено, його присвоювали гетьмани воєводств. За хоробрість, проявлену в битвах, шляхетство отримали багато представників нижчих станів, яких наділили спадковими привілеями. Яків Величко міг стати шляхтичем як реєстровий козак війська Речі Посполитої, куди з 1638 року входила Лубенська сотня, або ж шляхетство отримав його батько.

Родовим гніздом козаків Величків стало село Тарандинці, яке знаходилося за 20 верст від полкового містечка Лубни і входило до складу Лубенської першої сотні. Ще в середині XVII століття козак Леонтій Таранда заснував хутір, який носив його ім'я, а в 1708 році, коли там збудували Георгіївську церкву, хутір отримав статус села.

Онук Якова Іван Васильович Величко (1696–?) служив у полковій сотні Лубенського полку, брав участь у 2-му польському поході (1735) та облозі Очакова (1737), осавул полкової артилерії (1740–1747), значковий товариш. Іван Величко мав двох синів, Євтихія (1731–?) та Михайла (1740–?), які служили в Лубенському полку.

Євтихій Величко розпочав службу в 1756 році, осавул полкової артилерії (1758–1762), пізніше полковий хорунжий, брав участь у російсько-турецькій війні (1768–1774), де був поранений кулею в ліву ногу, військовий товариш (1781), з 1782 року у відставці.

Михайло Величко розпочав службу у 1759 році, полковий хорунжий, також брав участь у російсько-турецькій війні, воював під Бендерами, Очаковом, Перекопом, Кафою, військовий товариш (1781).

Євтихій та Михайло Велички до кінця XVIII століття стали основними власниками села Тарандинці, скупивши землі, які раніше належали шляхтичу Станіславу Яблуновському. Братам за даними на 1790 рік належало близько 50 душ посполитих обох статей.

Михайло Величко був одружений із Тетяною Іванівною Парпурою (1745–?) з давнього козацького роду, синів у них не було, лише дочка Катерина (1766–?).

У Євтихія Величка та його дружини Агафії Тихонівни, уродженої Перегової (1737–?), доньки священика, було два сини, Іван (1756–?) та Василь (1762–?). Їх потомки і прославили козацько-старшинський рід Величків уже в Російській імперії.

Потомки Василя Євтихійовича Величка

Син Василя Величка Кирило народився 1786 року вже після ліквідації Гетьманщини Катериною II та служив чиновником у Лубнах. Місцем його служби був земський суд, служив він повітовим хорунжим, так тоді іменувалися судові засідателі в нижньому повітовому суді. Високих чинів Кирило Васильович Величко не вислужив, був титулярним радником, але він ще являвся й заможним поміщиком, маючи понад 1000 десятин землі та близько 100 кріпаків. Це дозволило йому дати гідну освіту своїм синам, а їх було п'ятеро: Микола, Мелітон, Вадим, Філадельф і Василь.

Кирило Величко, його сини та дочка Лідія були внесені до Дворянської родовідної книги Полтавської губернії, затверджено Герольдією 30 грудня 1844 року.

Микола Кирилович Величко (бл. 1810–1851) з 1823 року навчався у Морському кадетському корпусі (Санкт-Петербург), у 1829 році став гардемариним. З 1830 по 1831 рік проходив практику на Балтиці, ходив на суднах «Азов» і «Емгейтен». У грудні 1831 року був переведений на Чорноморський флот, де отримав чин мічмана. Ходив у Чорному морі на транспортах «Кит» та «Інгулець», бризі «Пегас» та транспорті «Слон». У 1836–1838 роках на шхуні «Вістовий», кораблі «Імператриця Марія» та корветі «Іфігенія» брав участь у висадці десанту в містечку Цемес (тепер Новоросійськ). У 1837 році отримав чин лейтенанта, ходив на кораблях «Пам'ять Євстафія» та «Іоанн Златоуст», брав участь у висадці десанту в Абхазії при захопленні містечка Субаші. Далі служив на фрегаті «Бургас», шхуні «Гонець», бризі «Ахіллес». У 1849 році проведений у капітан-лейтенанти, з 1850 року командував броневахтовою шхуною «Вісник». Виключений зі списків через передчасну смерть у 1851 році.

Мелітон Кирилович Величко (бл. 1811–?) вступив до Морського кадетського корпусу разом із братом, але навчання у нього не задалося, 1834 року гардемарина Величка відрахували з корпусу. Ймовірно, його звільнили за станом здоров'я, оскільки курсантів, які не засвоїли програми навчання, зазвичай переводили прапорщиками в ластові (берегові) екіпажі. Мелітона Величка призначили на цивільну службу в морському відомстві. За відомостями на 1852 рік він служив на Чорноморському флоті бухгалтером Господарського комітету Південного округу (Морська стройова частина) і мав чин колезького асесора (1854). Після виходу у відставку повернувся в Тарандинці.

Родовий маєток після смерті Кирила Величка не ділився між спадкоємцями, він перебував у спільному володінні братів. Востаннє Мелітон Величко згадується як землевласник села Тарандинці у 1893 році.

Найвідомішим із п'яти братів був **Філадельф Кирилович Величко** (1833–1898). Він став військовим, зробив блискучу кар'єру. 1850 року вступив до Полтавського кадетського корпусу, а 1852 року був направлений прапорщиком до 18-ї артилерійської бригади, з якою і взяв участь у Кримській війні (1853–1856) на Кавказькому театрі воєнних дій. У 1859 році закінчив Миколаївську академію генерального штабу, як офіцер генерального штабу проходив службу при 7-й кавалерійській дивізії гренадерського корпусу та в штабах дивізій Московського і Туркестанського військових округів. У 1873 році був проведений у генерал-майори з призначенням до головного штабу, у 1875 році став керуючим справами мобілізаційного комітету, у 1881 році – помічником начальника головного штабу, у 1882

році отримав чин генерал-лейтенанта, у 1894 році призначений членом військової ради, а 1896 року отримав чин генерала від інфантерії.

Філадельф Кирилович Величко був ерудованою та різнобічною особистістю, він, зокрема, відомий як електротехнік та метеоролог. Ставши в 1878 році членом російського технічного товариства, відкрив при ньому IV електротехнічний відділ і був його першим головою. Він заснував журнал «Електрика», влаштував електричну виставку, першу не тільки в Росії, а й у Європі.

Філадельф Кирилович Величко

Захопившись метеорологією, збудував на своїй ділянці на Петровському острові в Санкт-Петербурзі метеорологічну станцію. Вивчаючи питання випромінювання Сонця, в 1890–1893 роках розробив геліограф, відомий і нині як геліограф Величка. За удосконалення геліографів та інших метеорологічних приладів отримав на всесвітній виставці диплом I розряду.

Також був почесним членом московського філармонічного товариства (1886), дійсним членом географічного товариства (1888), членом російського астрономічного товариства (1892) та почесним членом полтавського сільськогосподарського товариства.

Філадельф Величко та його дружина Євгенія Василівна мали двох доньок, Єлизавету (1865–1942) і Людмилу (1868–1964). Єлизавета Філадельфівна була дружиною Миколи Антоновича Лубни-Герцик (1862–1914), полковника, командира 4-го гренадерського Несвіжського полку (застрелився після невдалого бою 14.08.1914). На еміграції в Бельгії, померла в Брюсселі. Людмила Філадельфівна (Доманевська, Невражина) на еміграції проживала у Франції, померла в Каннах.

Василь Кирилович Величко (бл. 1820–1894) також обрав військову кар'єру, але звільнився з армії у чині штабс-ротмістра, щоб управляти родовим маєтком після смерті батька. У 1865 році став кандидатом у мирові посередники, з 1871 року мировий посередник і член з'їзду мирових суддів. Водночас у 1869–1871 роках очолював Лубенську земську управу. У 1890–1894 роках був начальником Лубенського повіту.

Василь Величко разом із сімейством був членом Православного Місіонерського Товариства по Полтавському відділенню, щороку вносячи туди грошові пожертвування.

Сина Василя Кириловича Величка та його дружини Ганни Іванівни, уродженої Остроградської (1833–1867) на честь діда назвали Кирилом. Він продовжив сімейну традицію, обравши військову кар'єру.

Кирило Васильович Величко (1860–1905) закінчив Петербурзьку військову гімназію та I-е військове Павловське училище по I розряду, з 1881 року служив у Лейб-гвардії Павловському полку. За відомостями на 1904 рік – молодший штаб-офіцер, полковник. Раптово помер 1905 року «від паралічу» у маєтку дружини, Пелагії Василівни, у селі Андріївка Городнянського повіту Чернігівської губернії.

Поміщики Величко зробили свій внесок у розвиток села Тарандинці та Лубенського повіту. Так, вони добилися переведення церковно-парафіяльної школи, заснованої в 1824 році, в однокласне народне училище (1864) з підпорядкуванням земству, і взяли на себе всі питання, пов'язані з його фінансуванням.

У 1872 році в училищі навчалося 50 учнів, із них дві дівчинки. Незмінним опікуном училища був Мелітон Величко, училище неодноразово відвідував його брат Василь, про що збереглися записи у візитній книзі. У травні 1889 року школу відвідав Філадельф Величко, тоді генерал-лейтенант, він написав у візитній книзі: «Був присутнім на іспиті у школі.

Виніс втішне враження від успіхів та запопадливості учнів, уміння учнів у святому писанні, читанні книги та від прагнень керівників школи».

Брати виділили 3600 рублів з тим, щоб щорічні банківські відсотки з цієї суми йшли на утримання школи.

Філадельф Величко збудував при Лубенській класичній гімназії метеостанцію, кошти на її будівництво та оснащення виділив Василь Величко. Тоді це була чи не єдина у Російській імперії метеостанція при гімназії.

Вадим Кирилович Величко (1820–бл. 1900) дещо порушив сімейну традицію, обравши цивільну кар'єру. Він навчався на юридичному факультеті Московського університету, а після закінчення навчання залишився в Москві, ставши засновником «московської» гілки роду. Служив юристом, згодом став відомим городовим нотаріусом, його нотаріальна контора Городової частини знаходилася на Варварці, будинок № 102, там він оформляв цивільні угоди щодо земельних ділянок та нерухомості багатим клієнтам.

Будинок Величків у Великому Каретному провулку,
1920-і роки

Вадим Величко одружився з Клавдією Іванівною Жеваго (1845–?), у них було 6 дітей: сини Сергій, Юрій, Валеріан; доньки Марія, Зоя, Наталія. Разом із дружиною купив будинок з обстановкою у Великому Спаському (Великому Каретному) провулку, який раніше належав актору Малого театру М. С. Щепкіну, де й проживав з усім сімейством.

Сини Вадима Величка Сергій та Валеріан стали відомими людьми, про їхню діяльність можна прочитати у численних публікаціях, тому обмежимося коротким викладенням їхніх біографій з деякими

уточненнями.

Сергій Вадимович Величко (1866–1947) закінчив 1891 року фізико-математичний факультет Московського університету, математик. Далі підтримав родову традицію, вступивши на військову службу, служив у лейб-гвардії кірасирському полку, в 1892 році

Сергій Вадимович Величко

отримав перший обер-офіцерський чин корнета. У 1897 році звільнився в запас по гвардійській кавалерії в чині поручика, причиною звільнення став вступ у володіння родовим маєтком в Тарандинцях. Надалі постійно проживав у родовому маєтку, буваючи в Москві наїздами.

Володіння поміщика включали 340 десятин землі та цукровий завод, а міське нерухоме майно оцінювалося в 15 000 рублів. Брав активну участь у громадському житті, з 1898 року був почесним мировим суддею по Лубенському повіту, а з 1902 року очолював Лубенську повітову земську управу. У 1909–1912 роках був неодмінним членом Полтавської губернської присутності.

Займався і благодійністю, був опікуном Лубенського жіночого єпархіального училища, народного училища в Тарандинцях, яке стало завдяки йому двокласним, та Лубенської сільськогосподарської школи.

1912 року був обраний членом Державної думи від Полтавської губернії, перебував у

фракції октябристів. Після Лютневої революції 1917 року виконував доручення Тимчасового комітету Державної думи.

Після Жовтневого перевороту проживав у квартирі свого колишнього будинку у Великому Каретному провулку, служив агентом із розбору претензій у Відділі зборів Народного комісаріату шляхів сполучення, пізніше підробляв перекладачем.

1933 року був заарештований ОДПУ у справі священників «катакомбної» церкви за звинуваченням у «систематичній антирадянській агітації», утримувався в Бутирській в'язниці два місяці, але був виправданий.

Його молодший брат, **Валеріан Вадимович Величко** (1874–1956), був найяскравішою особистістю з цього покоління московської гілки роду. Він здобув дві вищі освіти, у 1897 році завершив навчання на фізико-математичному факультеті Московського університету, а в 1901 році отримав звання лікаря після закінчення медичного факультету того ж університету.

Починав ординатором в Інституті для лікування пухлин імені Морозових, працював у Маріїнській лікарні для бідних, пізніше – у Старо-Катерининській лікарні, також вів велику приватну практику. Один рік виконував військову повинність як молодший лікар Кавалергардського полку, а під час Російсько-японської війни служив лікарем санітарного потягу.

В результаті накопиченого практичного досвіду лікарської діяльності і завдяки особистим здібностям став гарним діагностом, ставив безпомилкові діагнози, набувши широкої популярності та поваги у численних пацієнтів.

Валеріан Величко зберігав своє українське коріння, зокрема, регулярно відвідуючи щорічні повітові з'їзди дворянства в Лубнах. В 1909 році його навіть запрошували обійняти посаду голови повітової земської управи замість старшого брата. В 1918 році за гетьмана П. Скоропадського отримав український паспорт у Генеральному консульстві Української держави в Москві.

Валеріан Вадимович Величко

Доктор Величко був пристрасним любителем образотворчого мистецтва та шанувальником рідкісних друкованих видань. У Москві серед любителів старовини його знали як різнобічного колекціонера та збирача старожитностей. Великі гроші, які він заробляв приватною лікарською практикою, йшли на придбання ікон, антикваріату та старовинних книг. Не відмовлявся і від подарунків, які підносили вдячні пацієнти, знаючи про його захоплення. В результаті, в його зібранні опинилася велика кількість творів російського, західноєвропейського та східного мистецтва різних часів.

Після Жовтневого перевороту сім'ю Величків «ущільнили», за ними збереглися 5 кімнат, у квартирі не вистачало місця для колекції, кімнати перетворилися на справжній лабіринт зі штабелями ікон, картин та антикваріату.

Величко категорично не сприймав владу більшовиків, але як лікар лікував і представників вищого керівництва, зокрема, був особистим лікарем сім'ї Ульянових-Слізарових. Це й рятувало його від переслідувань, а зібрану колекцію від розграбування. Він також мав впливових покровителів, тому навіть наявність таємної молитовні забороненої «катакомбної» церкви в його квартирі не призвела до арешту.

Третій син Вадима Величка Юрій (1872–1919) проживав разом із братами. Був він

інженером-будівельником, член Московського відділення Російського технічного товариства.

Доктор Величко та його брати і сестри не створили власних сімей, тому вони не мали прямих спадкоємців. Свою колекцію Валеріан Величко заповів далекому родичу Миколі Кириловичу Величку (1902–1997). Це був двоюрідний племінник доктора, син згаданого полковника Лейб-гвардії Павловського полку Кирила Васильовича Величка, який помер від інсульту 1905 року. Микола Кирилович Величко працював викладачем опору матеріалів та статистики споруд у Московському автомобільно-дорожньому технікумі. Він і передав унікальну колекцію доктора Величка різним музеям та організаціям.

Потомки Івана Євтихійовича Величка

Традиції роду підтримав і **Семен Іванович Величко** (1789–1858), він також став військовим, за відомостями на 1821 рік мав чин штабс-ротмістра. Після звільнення з армії не став повертатися на батьківщину, обравши кар'єру чиновника. За відомостями на 1837 рік служив у Вятській губернії, обіймаючи посаду управляючого Вятською удільною конторою. Ця установа підпорядковувалася Департаменту уділів Міністерства імператорського двору і відала майном та селянами-кріпаками, що належали імператорській сім'ї. Пізніше служив на тій же посаді в Костромській губернії, востаннє згадується в адрес-календарях у 1851 році, статський радник.

За період служби накопичив непоганий статок, володів маєтком у селі Арзамасцево Сарапульського повіту Вятської губернії, а в Костромській губернії мав землі та 300 душ кріпаків у селах Ногіно (Олексіївське і Нове Олексіївське) та в Павлове, Іваниха, Ржево.

Семен Величко був одружений з Марією Іванівною Машковцевою (1820–1847), дочкою відомого купця Івана Степановича Машковцева (1779–1855), міського голови Вятки. У них було четверо дітей, сини Іван, Михайло, Микола та дочка Ганна.

Іван Семенович Величко (1839–1903) закінчив у Санкт-Петербурзі Інститут інженерів шляхів сполучення (1862) і служив в Управлінні казенних залізниць Міністерства шляхів сполучення. Його кар'єра державного чиновника була цілком успішною, незадовго до своєї раптової смерті від інфаркту він удостоївся чину дійсного статського радника. Отримання цього чину не було пов'язане з вислугою років, він міг бути наданий лише з «Высочайшего соизволения» імператора.

Михайло Семенович Величко (бл. 1845–?) закінчив у Санкт-Петербурзі Миколаївське інженерне училище (1863) та технологічний інститут (1877), служив у тому ж відомстві, що й старший брат, в 1912–1914 роках завідував відділом з випробувань та обстеження замовлень, колезький радник.

Історія роду лубенських Величків подібна до історії інших козацько-старшинських родів Війська Запорозького. Після втрати автономії українська національна еліта, нобілітована у дворянство, шукала своє місце в Російській імперії. Зазвичай, з певними відмінностями, це були кілька років військової служби в армії, потім повернення до своїх помість та цивільна служба в місцевих органах влади в невисоких чинах.

Окремі вихідці з козацької старшини завдяки власному таланту та здібностям ставали відомими в Російській імперії воєначальниками, чиновниками, вченими, серед них був і козацько-старшинський рід Величків з Лубенщини. Лише поміж військових з цього роду вийшли генерал віл інфантерії, полковник лейб-гвардії і капітан-лейтенант флоту, із вчених – відомий всій Москві лікар, а ще було кілька державних чиновників високого рангу. Нечасто зустрічається стільки відомих персон, які походять з одного роду, та ще й у двох поколіннях. Це, безумовно, славний, талановитий і працьовитий рід, який гідно продовжив козацькі традиції предків і заслуговує на велику повагу та добру людську пам'ять